

УДК 346.16

Анастасія Токунова,

канд. юрид. наук,

старший науковий співробітник відділу господарсько-правових
досліджень проблем економічної безпеки

Інституту економіко-правових досліджень

Національної академії наук України

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ООН У СФЕРІ БІЗНЕСУ І ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Стаття присвячена питанню забезпечення сталого розвитку України, зокрема, через заходи, передбачені Порядком денним сталого розвитку на період до 2030 р. Виявлено, що в рамках реалізації цього підходу стосовно розвитку підприємницького сектору необхідним є поєднання бізнес-інтересів із дотриманням низки захисних норм щодо прав людини. Як один із інструментів для досягнення цього розглянуто Керівні принципи ООН у сфері бізнесу і прав людини. Окреслено сутність та особливості цього документа. Запропоновано шляхи імплементації відповідних положень до національної нормативно-правової бази.

Ключові слова: керівні принципи ООН, сталий розвиток, бізнес і права людини, стратегічне планування.

Постановка проблеми. Протягом останніх чотирьох років в Україні має місце унікальний для її попереднього економічного розвитку стан. По-перше, виконання зобов'язань, узятих у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1] (далі – Угода про Асоціацію), зумовило необхідність перебудови багатьох елементів правової системи з огляду на імплементацію положень цього документа.

По-друге, ситуація ускладнюється тим, що збройний конфлікт на сході та анексія Криму призвели до руйнування значної частини попередніх економічних зв'язків у країні й розвитку економічної кризи. Також події у Східній Україні неодноразово використовувалися та використовуються як важіль для протидії євроінтеграційним ініціативам країни.

Тому сьогодні складним, але дуже важливим викликом є реформування правової системи держави з урахуванням цих двох особливостей, що зумовлює актуальність розкриття теми роботи.

Питання забезпечення сталого розвитку неодноразово порушувалося науковцями. Так, різним аспектам цієї теми присвячено значну кількість досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Особливо хотілося б відзначити результати, отримані в рамках написання дисертацій на здобуття наукових

ступенів докторів наук Л.П. Баришнікової [2], С.В. Бурлуцької [3], В.Т. Лагно [4], Т.В. Кожухової [5], О.В. Шаповалової [6], О.В. Яценка [7]. Стосовно зарубіжних науковців, то ця тема в інших країнах досліджується вже значний час, тому напрацювання є значними. Серед останніх (виданих у 2018 р.) праць хотілося б відзначити роботи таких учених, як Б. Антоніч [8], Дж. МакКарні [9], О. Рейнолдз [10], Г. Шмідт-Трауб [11]. Разом із тим нестандартність ситуації, про яку зазначалося вище, а також новітні тенденції в розвитку правової системи Європейського Союзу (далі – ЄС) (про які буде вестися мова далі) зумовлюють необхідність пошуків сучасних шляхів забезпечення сталого розвитку.

Метою статті є внесення пропозицій щодо інструментів забезпечення сталого розвитку України в рамках, обумовлених новітніми підходами ЄС щодо відповідних процесів.

Виклад основного матеріалу. Одним із перспективних напрямів вирішення цього питання є забезпечення практичного впровадження Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 р., прийнятого Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 25 вересня 2015 р. [12], яким затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР). Аналіз державних і регіональних стратегічних документів у частині поставлених цілей і завдань дає можливість

побачити певний зв'язок із пріоритетами цього Порядку, хоча для повноцінної актуалізації до ЦСР ще необхідно докласти значні зусилля. При цьому актуальним є питання щодо того, на основі яких принципів, у якій спосіб і якими засобами мають і будуть упроваджуватись доопрацьовані цілі та завдання у сфері економічного розвитку східних регіонів України. Натепер у чинних стратегічних документах деталізації цих аспектів приділяється замало уваги.

У пункті 67 розділу «Засоби впровадження і Глобальне партнерство» вказаної Резолюції зазначається таке: «Приватна підприємницька, інвестиційна та інноваційна діяльність – це одна з основних рушійних сил підвищення продуктивності, забезпечення всеохопного економічного зростання і створення робочих місць. ... Ми будемо сприяти динамічному й ефективно функціонуючому підприємницькому сектору, захищаючи при цьому трудові права і стандарти в галузі довкілля та здоров'я відповідно до релевантних міжнародних стандартів і договорів, інших поточних ініціатив у цьому напрямі, таких як Керівні принципи у сфері бізнесу і прав людини і трудові стандарти Міжнародної організації праці, Конвенція про права дитини й основні багатосторонні договори щодо довкілля, для учасників таких договорів» [12]. Отже, закріплюється необхідність розвитку підприємницького сектору лише в поєднанні з дотриманням низки захисних норм щодо прав людини, довкілля тощо. Також особлива увага акцентується на такому міжнародному документі, як Керівні принципи ООН у сфері бізнесу і прав людини (далі – Керівні принципи ООН).

Стосовно останніх, то вони затверджені у 2011 р. Резолюцією Ради ООН з прав людини А/HRC/RES/17/4 від 16 червня 2011 р. [13] у редакції, яку додано до доповіді Спеціального представника Генерального секретаря з питань прав людини і транснаціональних корпорацій та інших підприємств [14].

Керівні принципи ООН ґрунтуються на визнанні таких ключових аспектів:

а) Чинних зобов'язань держав щодо поваги, захисту й забезпечення прав людини і основоположних свобод;

б) Ролі підприємств як спеціалізованих органів суспільства, що виконують спеціалізовані функції, від яких вимагається дотримуватись усіх відповідних законів і поважати права людини;

в) Необхідності того, щоб права й обов'язки узгоджувались із належними та ефективним засобами правового захисту в разі порушення.

Ці Керівні принципи застосовуються до всіх держав і до всіх підприємств, як транс-

національних, так й інших, незалежно від їх розміру, сектора, місцезнаходження, форми власності та структури» [14].

За своїм юридичним статусом і природою Керівні принципи ООН не створюють нові міжнародно-правові зобов'язання. Забезпечення обов'язковості застосування передається на розсуд держав-членів ООН, міждержавних структур тощо. Разом із тим сьогодні процес імплементації цього нормативно-правового акта досяг значного прогресу на рівні стратегічних нормативно-правових документів ЄС, Ради Європи, Організації Американських Держав (ОАД). Затвердження Національних планів дій щодо бізнесу та прав людини відбулося у 21 країні світу (при цьому ще 23 країни знаходяться у процесі розроблення чи зобов'язалися це зробити, а в 9 країнах ведеться робота, спрямована на запуск такого процесу) [15]. Також пріоритети щодо впровадження Керівних принципів ООН у практику ведення бізнесу для себе визначила низка глобальних груп і форумів, які мають значний вплив у сфері міжнародної економіки й торгівлі, такі як G7, Міжнародна конференція з фінансування розвитку тощо [16].

Ратифікувавши Угоду про Асоціацію, Україна не просто вийшла на новий рівень співпраці, а на законодавчому рівні визнала, що спільні цінності, на яких побудований ЄС а саме: демократія, повага до прав людини й основоположних свобод і верховенство права, є ключовими елементами цієї Угоди, що прямо закріплено в Преамбулі документа.

Тому доцільно брати до уваги ці підходи, в тому числі оскільки інтеграція питань прав людини у сферах регулювання та ведення бізнесу, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, забезпечення процесів сталого розвитку досягли значного прогресу в ЄС.

Так, долучаючись до реалізації Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року, у 2017 р. прийняли спільну декларацію про Новий європейський консенсус щодо розвитку «Наш Світ, Наша Гідність, Наше Майбутнє» [17], у якому запобігання порушенням прав людини та просування Керівних принципів ООН закріплено як один із напрямів роботи в межах підрозділу 2.3 «Процвітання – Всеохоплююче та стале зростання та робочі місця» загальної платформи дій.

Указана позиція ЄС не є поодиноким нормою, і вона має суттєву підтримку в інших стратегічних документах. Зокрема, ужиття заходів щодо сприяння імплементації Керівних принципів ООН закріплено у 2015 р. у стратегії щодо торгівлі та інвестиційної діяльності «Торгівля для всіх» [18].

Також інтегрування їх положень виконано шляхом відповідного включення до концепції та заходів оновленої стратегії ЄС щодо Корпоративної соціальної відповідальності [19], у тому числі стосовно пропозиції країнам-членам розробити власні плани імплементації Керівних принципів ООН на національному рівні. Також варто приділити увагу рекомендаціям на адресу Європейського Парламенту, які надані за результатами Дослідження щодо імплементації Керівних принципів ООН [16] у 2017 р. на замовлення субкомітету з прав людини Європейського Парламенту. Серед них включено пропозицію щодо інтегрування питань бізнесу та прав людини до переговорних процесів з країнами-кандидатами в члени ЄС.

Відображений вище стратегічний підхід ЄС і приєднання до Порядку денного стало розвинуто на період до 2030 р. вже є суттєвою мотивацією для України щодо активізації роботи з питань бізнесу та прав людини. Окрім цього, наша країна є членом ще однієї впливової міжнародної організації – Ради Європи. А ця організація всебічно підтримує світові процеси в напрямі імплементації Керівних принципів ООН, багато в чому саме на цій роботі ґрунтуються подальші напрацювання в різних країнах.

Так, ще у 2014 р. прийнято декларацію Комітету Міністрів Ради Європи стосовно Керівних принципів ООН [20], у пункті 10 якої закріплено визначну підтримку стосовно їх імплементації та закликало країни-члени вчинити такі дії:

«а. уживати відповідних заходів для захисту від порушень прав людини з боку комерційних підприємств;

б. сформулювати й упроваджувати політику та заходи, спрямовані на те, щоб усі комерційні підприємства поважали права людини в ході всієї своєї діяльності в межах своєї національної юрисдикції;

с. уживати відповідних кроків для забезпечення того, щоб, коли такі порушення відбуваються на їхній території та/або юрисдикції, потерпілі мали доступ до ефективних засобів правового захисту;

д. розробляти національні плани дій щодо імплементації Керівних принципів ООН».

У 2016 р. Комітетом Міністрів Ради Європи затверджено Рекомендації щодо прав людини та підприємницької діяльності [21], адресовані країнам-членам. Цей документ включає детальне викладення побажань стосовно процесу, форми і змісту заходів, спрямованих на практичне впровадження Керівних принципів ООН.

З огляду на проаналізовану вище нормативну базу й наявну світову практику, для

України вважається слушним започаткувати процес імплементації Керівних принципів ООН на національному рівні. На першочерговому етапі Україна має виконати положення Принципу 2 [14] і зробити чітку заяву стосовно її очікувань від бізнесу в контексті прав людини. У 2015 р. Указом Президента України вже затверджено Національну стратегію у сфері прав людини на період до 2020 року [22]. Убачається, що платформа саме цього документа може бути використана для означених вище цілей. Пропонується внести доповнення до стратегічного напрямку «Створення умов для розвитку підприємницької діяльності» в такій редакції:

«Стимулювання розвитку підприємництва є одним із визначальних пріоритетів державної політики в умовах протидії ризикам загострення економічної кризи. При цьому держава Україна очікує поваги до прав людини в межах усієї діяльності від усіх суб'єктів підприємництва, які розташовані на її території та/або підпадають під її юрисдикцію.

Стратегічна мета:

забезпечення свободи підприємництва, створення умов для самозайнятості населення, забезпечення поваги до прав людини у сфері підприємницької діяльності.

Очікувані результати:

... створено умови та механізми для забезпечення поваги до прав людини суб'єктами підприємництва».

Задля подальшої реалізації вказаної вище стратегічної мети необхідним є відповідне оновлення Плану дій із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. [23]. Найбільш логічним у цьому випадку вбачається виокремлення завдання щодо розроблення Національного плану дій щодо імплементації Керівних принципів ООН щодо підприємницької діяльності та прав людини.

При цьому така робота має проводитись у щільній координації з процесом напрацювання Стратегії Сталого Розвитку нашої держави на наступний період, після 2020 року.

Натепер Верховною Радою України одержано вже два Законопроекти щодо останнього питання: Проект Закону України від 7 серпня 2018 р. № 9015 і альтернативний Проект Закону України від 20 серпня 2018 р. № 9015-1 [24; 25]. Обидва названі Законопроекти розглядають забезпечення та захист права людини загалом як один із головних принципів розвитку держави. Проте на рівні викладення питань щодо розвитку бізнесу й економіки бракує означеного акцентування такого підходу.

Цілком вірогідно, що найближчим часом будуть розроблені нові варіанти проектів

стратегій у напрямі Сталого Розвитку. Але в будь-якому разі в ході цієї роботи пропонується докласти можливих зусиль щодо: 1) закріплення застосування Керівних принципів ООН як чинної глобально узгодженої основи для роботи у сфері бізнесу та прав людини; 2) включення окремого завдання щодо забезпечення поваги до прав людини у сфері підприємницької діяльності.

Висновки

У роботі проаналізовано підходи ЄС щодо досягнення цілей сталого розвитку, виявлено особливу роль Керівних принципів ООН у сфері бізнесу і прав людини. Розглянуто сутність цього документа, обґрунтовано доцільність застосування його положень у рамках розвитку сфери бізнесу в Україні. Запропоновано шляхи включення відповідних положень до Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., Плану заходів з її реалізації, викладено пропозиції щодо способу формулювання окремих положень Стратегії Сталого Розвитку України на наступний період.

Стосовно подальших напрямів наукових досліджень важливими є розвиток положень Керівних принципів ООН для забезпечення дотримання прав людини підприємствами в районах, що знаходяться під впливом конфліктів, розвиток корпоративної відповідальності за додержання прав людини, подальший пошук шляхів імплементації відповідних положень у національне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. С. 83. Ст. 2125.

2. Баришнікова Л.П. Довгострокове прогнозування та державне регулювання сталого розвитку регіону як підсистеми національної економіки України: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.03 / Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2013. 36 с.

3. Бурлуцька С.В. Формування стратегії забезпечення пружності сталого розвитку національної економіки: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.03 / Донбас. держ. машинобуд. акад. Краматорськ, 2016. 40 с.

4. Лагно В.Т. Механізм державного управління сталим розвитком регіонів на засадах регіонального та трансграничного співробітництва: автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / Донец. держ. ун-т упр. Маріуполь. 38 с.

5. Кожухова Т.В. Формування глобальної системи фінансування сталого розвитку: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.02 / ДонНУ. Вінниця, 2017. 40 с.

6. Шаповалова О.В. Адаптація господарського законодавства до вимог сталого розвитку: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-правових досліджень. Донецьк, 2007. 511 с.

7. Яценко О.В. Формування потенціалу сталого розвитку і конкурентоспроможності сільських регіонів на інноваційних засадах: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.05 / Миколаїв. нац. аграр. ун-т. Миколаїв, 2015. 387 с.

8. Antonich Beate. Norm contestation about sustainable development in the context of international public investment law disputes. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.), University of Pittsburgh, 2018, 272 p.

9. McCarney, Geoffrey R. Considering the Interface of Climate & Productive Natural Resource Use: Market Approaches to Enable Sustainable Development. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.), Columbia University, 2018, 162 p.

10. Reynolds, Orlagh. Examining the Legitimation Strategies of Sustainability-Oriented Entrepreneurs. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.), National University of Ireland Galway, 2018, 350 p.

11. Schmidt-Traub, Guido. On metrics and financing for the Sustainable Development Goals. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.), Wageningen University, 2018, 238 p.

12. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations on 25 September 2015 № A/RES/70/1. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

13. Human rights and transnational corporations and other business enterprises: Resolution adopted by the Human Rights Council 16 June 2011 № A/HRC/RES/17/4. URL: <http://undocs.org/A/HRC/RES/17/4>.

14. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011 № A/HRC/17/31. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/17/31&Lang=E.

15. State national action plans on Business and Human Rights: Data, prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights Working Group. URL: <https://www.ohchr.org/en/issues/business/pages/nationalactionplans.aspx>.

16. Faracik, Beata. Implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Study by the request of the European Parliament's Subcommittee on Human Rights (DROI), 2017, 88 p. URL: <http://www.europarl.europa.eu/>

RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU(2017)578031_EN.pdf.

17. The New European Consensus on Development «Our world, our dignity, our future»: Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the European Commission, done in Brussels on 7 June 2017. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/european-consensus-on-development-final-20170626_en.pdf.

18. Trade for all – Towards a more responsible trade and investment policy: European Commission Strategy, Luxembourg, 2015. URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf.

19. A renewed EU strategy for Corporate Social Responsibility, Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0681&from=EN>.

20. Declaration of the Committee of Ministers on the UN Guiding Principles on business and human rights, adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers'

Deputies. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c6ee3.

21. Recommendation CM/Rec(2016)3 of the Committee of Ministers to member States on human rights and business, adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2016 at the 1249th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c1ad4.

22. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 69. С. 12. Ст. 2257.

23. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248740679>.

24. Проект Закону України про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року від 7 серпня 2018 р. № 9015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508.

25. Проект Закону про Стратегію впровадження моделі збалансованого розвитку України до 2030 року від 20 серпня 2018 р. № 9015-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64515.

Стаття посвячена вопросу обеспечения устойчивого развития Украины, в частности, средствами, предусмотренными Повесткой дня в области устойчивого развития на период до 2030 г. Выявлено, что в рамках реализации данного подхода касательно развития предпринимательского сектора необходимым является сочетание бизнес-интересов с соблюдением ряда защитных норм касательно прав человека. В качестве одного из инструментов для достижения этого рассмотрены Руководящие принципы ООН в сфере бизнеса и прав человека. Определены сущность и особенности данного документа. Предложены пути имплементации соответствующих положений в национальную нормативно-правовую базу.

Ключевые слова: руководящие принципы ООН, устойчивое развитие, бизнес и права человека, стратегическое планирование.

The article is devoted to the issue of ensuring sustainable development of Ukraine, in particular, through the measures, stipulated in the 2030 Agenda for Sustainable Development. It has been revealed that in the framework of the implementation of this approach in relation to the development of the entrepreneurial sector, there should be a combination of business interests with the observance of a number of protective norms regarding human rights. As one of the tools to achieve this the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights were considered. The essence and features of this document were outlined, as well as the ways of implementation of its relevant provisions to the national normative legal framework were proposed.

Key words: UN guiding principles, sustainable development, business and human rights, strategic planning.